

Право на доступ до правосуддя

Право на доступ до правосуддя — це не просто можливість подати позов чи скаргу. Це реальна, а не паперова можливість дійти до незалежного суду, бути почутим у розумний строк, не збанкрутувати на судових витратах і домогтися виконання судового рішення.

Європейська Конвенція: Стаття 6

❏ Право на справедливий суд

Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом.

Європейська Конвенція в статті 6 описує чесний, публічний розгляд у розумний строк незалежним та безстороннім судом — і саме з цієї норми Страсбург вивів доктрину права доступу до суду. Без такого доступу самі гарантії статті 6 стають порожніми.

Справа Golder v. United Kingdom (1975): Народження доктрини

Golder v. United Kingdom (1975)

«Статтю 6 § 1 слід тлумачити з урахуванням включення такого права: "Особа має мати можливість звернутися із позовом щодо своїх цивільних прав або обов'язків до суду або трибуналу."»

Невід'ємний елемент

«... право поставити перед судом суперечку, яка може вплинути на цивільні права, має вважатися невід'ємним елементом гарантій, передбачених у статті 6 § 1.»

Ця аргументація стала однією з засад, за якими Суд виводить із Конвенції прямий обов'язок держав забезпечувати доступ до суду.

Практичний і ефективний доступ

«Практичним і ефективним, а не теоретичним чи ілюзорним»

Право на доступ до правосуддя — це двері, крізь які громадянин входить до храму справедливості. Якщо ці двері зачинені або закриті "на ключ" бюрократії чи фінансів, інші гарантії втрачають сенс.

Європейський суд з прав людини наголошує: право на суд має бути "практичним і ефективним, а не теоретичним чи ілюзорним". Це — базова ідея, яка пройшла крізь десятки рішень Суду.

Національна нормативно-правова база

Конституція України

Стаття 55 — гарантований судовий захист і право оскарження дій влади. Це фундамент доступу.

Закон про судоустрій

Стаття 7 — держава забезпечує кожному право на справедливий суд у розумні строки. Це «міст» між конституційною гарантією і процесуальними кодексами.

Європейська конвенція

Стаття 6 + судова практика ЄСПЛ — тут сформульовано доступ до суду як складову «права на суд».

Ключові рішення ЄСПЛ

Golder v. United Kingdom (1975)

Доступ до суду як складова «права на суд»

1

2

Airey v. Ireland (1979)

Позитивні обов'язки держави — забезпечити юридичну допомогу

3

Kreuz v. Poland (2001)

Обмеження зборів і витрат

4

Hornsby v. Greece (1997)

Обов'язковість виконання рішень

5

Zubac (Зубац) проти Хорватії (2018)

«Фільтри» касації й критерії доступу до верховних інстанцій

Справа Hornsby: Виконання як частина доступу

Hornsby v. Greece (1997)

«Стаття 6 § 1 гарантує виконання остаточних, обов'язкових судових рішень ... Право на виконання рішень, винесених судом, є невід'ємною частиною "права на суд"»

У пункті 41 мотивів рішення «Hornsby» також йдеться про обов'язок держави забезпечити, щоб рішення, яке набрало законної сили, було виконане — інакше порушується право на суд.

Таким чином, Суд чітко підкреслює: навіть після рішення змагатися ще треба за його примусове виконання — і це теж частина доступу до справедливості.

Справа Kreuz: Фінансові бар'єри

Kreuz v. Poland (2001)

У справі Kreuz Суд мотивує: «... національні органи мали б оцінити, чи рівень судового збору робив звернення до суду фактично неможливим для заявника ... з урахуванням здатності заявника його сплатити ...»

Принцип оцінки

ЄСПЛ оцінює не просто формальне існування збору, але наявність механізмів зменшення або звільнення, які компенсують його можливий тягар.

Справа Airey: Юридична допомога

Airey v. Ireland (1979)

Заявниця хотіла розлучитися, але в Ірландії процедура була настільки складною, що без адвоката це було фактично неможливо. Вона не мала коштів на захисника.

«Ефективне здійснення права на судовий розгляд може вимагати надання правової допомоги. Формальна можливість звернутися до суду не є достатньою, якщо без юридичної допомоги цей доступ є ілюзорним»

Висновок: держава має позитивний обов'язок — у певних категоріях справ забезпечити людині реальну можливість захистити себе через надання правової допомоги.

Позиція Конституційного Суду України

Рішення № 6-р(II)/2024

«Законодавець має встановити такий обсяг права осіб на судовий захист, який забезпечував би його дієву реалізацію, а відмова судів у реалізації такої можливості може призвести до порушення гарантованого Конституцією України права на судовий захист»

Про реальність права

«Право на судовий захист гарантовано частиною першою статті 55 Конституції України та охоплює не лише право на звернення до суду, а й можливість реалізації цього права без обмежень чи перепон»

Коментар і висновки

У своїх рішеннях КСУ констатує, що право на судовий захист не зводиться до автоматичного права звернення, а має реалізовуватись механізмами, які забезпечують реальний, а не формальний захист.

Законодавець має встановити такі процедури, строки, засоби оскарження, гарантії виконання, щоб особа могла домогтися відновлення порушених прав.

Суд, у свою чергу, не може використовувати процедурні чи формальні підстави, аби формально відмовити в захисті — це вже порушення конституційної гарантії.

Чотири рівні доступу до правосуддя

Нормативний доступ

«Чи взагалі можна?» — держава не може закрити суд «на замок»: обмеження юрисдикції, імунітети, процесуальні «фільтри» мають бути пропорційними і передбачуваними.

Часовий вимір

«Розумний строк» — право на доступ втрачає сенс, коли справи «зависають». Має існувати дієвий засіб проти затягування.

Практична досяжність

Фінанси, допомога, складність — якщо складність справи або вартість процесу робить звернення до суду фактично неможливим, це порушення доступу.

Завершеність доступу

Виконання рішень — доступ не закінчується вироком чи рішенням, він закінчується виконанням рішення. Інакше маємо «паперове правосуддя».

Стаття 13 ЄКПЛ: Ефективний засіб захисту

Стаття 13 Європейської конвенції

«Кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб правового захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження»

Важливо бачити зв'язок статей 6 і 13 Конвенції: якщо строки порушені, має існувати дієвий засіб юридичного захисту — не лише компенсація, а й механізми прискорення.

«Цифрові двері» до суду

Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (ЄСІТС)

- «Електронний суд»
- «Електронний кабінет»
- Відеоконференцзв'язок

Це не лише про зручність — це про усунення географічних та безпекових бар'єрів, особливо під час воєнного стану.

Процесуальні кодекси дозволяють участь у засіданнях поза приміщенням суду з використанням власних технічних засобів за умов наявності технічної можливості й дотримання правил ідентифікації.

Межі та обмеження доступу

1

Процесуальні фільтри

Строки, касаційні «цензи», судові інстанції — допустимі, якщо вони пропорційні і передбачувані. Zubac дає корисні критерії для оцінки того, чи не став фільтр перешкодою доступу.

2

Судові витрати

Мають бути розумними щодо цінності прав у спорі й реальних доходів особи; надмірні збори = порушення доступу (Kreuz).

3

Складність справи

Чим вона вища, тим сильніший обов'язок держави забезпечити юридичну допомогу (Airey).

4

Формалізм

Надмірний формалізм, що позбавляє особу реальної можливості звернутися/оскаржити, ЄСПЛ розцінює як порушення ст. 6.

5

Розумний строк і виконання

Затягування або невиконання рішень «поглинає» доступ (Kudła/Scordino, Hornsby).

Українські інструменти забезпечення доступу

Безоплатна правнича допомога

Первинна (поради, складення заяв) та вторинна (захист, представництво в суді). Ключ для уразливих груп і складних справ.

Судовий збір

Закон передбачає звільнення, зменшення, відстрочку/розстрочку; варто просити суд застосувати ці механізми, мотивуючи фінансовим становищем.

Е-суд

Подання документів, відстеження руху справи, відеоконференції — усе це зменшує логістичні бар'єри для учасників у віддалених регіонах.

Відеоконференції

Чітко прописаний порядок у ЦПК/КАС/КПК; варто дотримуватися строків подання заяви (зазвичай — не пізніше 5 днів до засідання).

«Анатомія» якісного доступу: чек-лист для юриста

1 Перевірити юрисдикцію і строки

Не допустити «відмови з порога». Переконалися, що суд компетентний розглядати справу і строки не пропущені.

2 Прорахувати судовий збір

Одразу, за потреби, обґрунтувати клопотання про зменшення/звільнення/відстрочку з пакетом доказів майнового стану.

3 Оцінити складність справи

За потреби ініціювати безоплатну вторинну правничу допомогу для забезпечення якісного представництва.

4 Закласти логістику

Заздалегідь подати заяву на відеоконференцію, перевірити КЕП/технічні умови для участі в засіданнях.

5 Стежити за строками розгляду

У випадку затягування — інтенсифікаційні клопотання, фіксація порушення «reasonable time», підготовка до вимог про компенсацію.

6 Контролювати виконання рішення

За потреби — окремі скарги/європейська перспектива за логікою Hornsby для забезпечення реального виконання.

Підсумок-тезис для запам'ятовування

1

Звернення

Право подати позов, скаргу до суду

2

Реальна участь

Можливість бути почутим, мати представництво

3

Розумний строк

Розгляд справи без невиправданих затримок

4

Виконання рішення

Реальне відновлення порушених прав

Ключова теза: Доступ до правосуддя — це ланцюг: звернення → реальна участь → розумний строк → виконання рішення. Розірви будь-яку ланку — і справедливість не доходить до адресата.

Українські інструменти (БПД, судовий збір із пільгами, ЄСІТС/відеозв'язок) — це практичний спосіб перетворити право на доступ із декларації на реальність.

Ключові джерела для подальшого вивчення

Національне законодавство

- Конституція України, ст. 55
- Закон «Про судоустрій і статус суддів», ст. 7
- Закон «Про безоплатну правничу допомогу»
- Закон «Про судовий збір»

Цифрові інструменти

- ЄСІТС / «Електронний суд»
- ЦПК ст. 212; КАС ст. 195; КПК ст. 336
- Положення про відеоконференції

Європейська практика

- ЄКПЛ, ст. 6 (право на справедливий суд)
- Golder v. UK — право доступу до суду
- Airey v. Ireland — правова допомога
- Kreuz v. Poland — судовий збір
- Hornsby v. Greece — виконання рішень

Презумпція невинуватості

Уявіть собі людину, яка стоїть перед судом. Вона ще не визнана винною, але її вже показують по телебаченню як «злочинця», посадовці дають коментарі, що «справа очевидна», а суспільство схиляється до думки: «раз затримали — значить винен». Але право працює інакше.

[Конституція України у статті 62](#) чітко каже: «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду».

Суть презумпції невинуватості

Тягар доведення

Лежить на стороні обвинувачення. Держава повинна довести вину, а не особа — своєю невинуватістю.

Сумніви на користь

Усі сумніви щодо доведеності вини тлумачаться на користь обвинуваченого.

Утримання від заяв

Держава і посадовці зобов'язані утримуватись від передчасних заяв про вину.

Медіа не суд

Медіа і суспільство не можуть підміняти суд у встановленні вини.

Європейський суд з прав людини багаторазово повторював: презумпція невинуватості — це щит від передчасних висновків, і цей щит діє як у кримінальному процесі, так і в публічній сфері.

Справа *Allenet de Ribemont v. France* (1995)

Фабула

Французький міністр внутрішніх справ на прес-конференції заявив, що конкретна особа «є співучасником убивства». На той час справу ще розслідували, і судового рішення не було.

Позиція ЄСПЛ

Суд визнав, що такі заяви високопосадовця порушують презумпцію невинуватості.

«Презумпція невинуватості порушується тоді, коли судове рішення чи заява посадової особи відображає думку про вину особи, до того як її вина буде доведена за законом».

Висновок для студентів: навіть слова високопосадовця можуть стати доказом порушення права — адже суспільство сприймає такі заяви як офіційну «клейму».

Справа Butkevičius v. Lithuania (2002)

Фабула

Прем'єр-міністр Литви зробив публічну заяву, що певний депутат «був упійманий на хабарі». На момент заяви судового рішення не існувало.

Позиція ЄСПЛ

«Висловлювання державних посадових осіб, які закликають до висновку про вину особи до винесення вироку, підривають принцип презумпції невинуватості».

Висновок: держава має обов'язок стримувати своїх представників — їхні слова можуть зруйнувати справедливість навіть без вироку.

Forward.
Together.

Справа Minelli v. Switzerland (1983)

Фабула

Журналісти публікували матеріали про кримінальну справу, в яких особу називали злочинцем, хоча провадження було закрито з інших підстав.

Позиція ЄСПЛ

«Використання у відношенні заявника термінів, які асоціюються з визнанням його винним, навіть за відсутності вироку, суперечить презумпції невинуватості».

Висновок: мова має значення.
І навіть без прямої заяви «він винний» терміни та контекст можуть створити уявлення про вину.

Справа Daktaras v. Lithuania (2000)

Фабула

Генеральний прокурор Литви заявив у пресі, що конкретна особа «вчинила злочин».

Позиція ЄСПЛ

«Ключовим критерієм є те, чи спірні висловлювання відображають думку, що особа винна ... чи вони відображають лише підозру».

«У випадку заяв прокурора ... було перевищено межу між повідомленням про підозру і твердженням про вину».

Висновок: різниця між словами «особа підозрюється» та «особа винна» — це межа між законним інформуванням і порушенням права.

Справа Nešťák v. Slovakia (2001)

Фабула

Суд першої інстанції у своїй ухвалі, ще до вироку, використав формулювання, яке фактично визнавало заявника винним.

Позиція ЄСПЛ

«Формулювання судових рішень повинно уникати передчасного висновку про винуватість ... Суд повинен бути обережним, аби не створювати враження, що вина вже встановлена».

Висновок: навіть документи самого суду до вироку можуть порушити презумпцію, якщо вони сформульовані некоректно.

Український вимір: Конституція України

Стаття 62 Конституції України

«Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях.

Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь».

КПК України: Стаття 17

1 Презумпція невинуватості

Особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому цим Кодексом.

2 Тягар доведення

Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом.

3 Законність доказів

Підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом.

Презумпція як суспільний бар'єр

Захист від публічних заяв

Посадовці не можуть передчасно оголошувати особу винною (справи Allenet, Butkevičius, Daktaras).

Захист від маніпуляцій медіа

ЗМІ не можуть підмінити суд у встановленні вини (справа Minelli).

Захист від некоректних формулювань

Навіть суди мають обережно формулювати свої рішення до вироку (справа Nešťák).

Презумпція невинуватості — це більше ніж процесуальне правило. Це фундамент довіри до судочинства.

Рішення КСУ № 7-р(II)/2024

«Конституційний принцип презумпції невинуватості є багатоаспектним, діє на всіх стадіях кримінального провадження, сутність цього принципу полягає в тому, що презумпція стосовно непричетності особи до вчинення кримінального правопорушення має **універсальний характер**, поширюється на всі сфери суспільного життя особи та діє доти, доки її не спростовано належним чином».

Рішення акцентує важливість того, що навіть при підозрі чи обвинуваченні особу слід вважати невинуватою до доказів судом, а запобіжні заходи мають бути строго обґрунтовані.

Рівність сторін у процесі

Уявіть футбольний матч, де одна команда має 11 гравців, а інша — тільки 7. Чи можна назвати такий матч справедливим? Очевидно, ні. Так само і в суді: якщо сторона обвинувачення має більше прав, ресурсів і часу, ніж захист, судочинство перетворюється на імітацію.

01

Однакові процесуальні права

Усі сторони мають рівні можливості для представлення своєї позиції.

02

Відсутність привілеїв

Жодна сторона не повинна мати переваг у доведенні своєї позиції.

03

Рівність зброї

Суд має гарантувати збалансовані умови для всіх учасників процесу.

Справа Dombó Beheer B.V. v. Netherlands (1993)

Фабула

У комерційній справі суд дозволив банку як стороні процесу допитати його співробітника як свідка, але відмовив у допиті колишнього директора компанії-заявника.

Справи Ankerl v. Switzerland (1996) та Brandstetter v. Austria (1991)

1

Ankerl v. Switzerland (1996)

У цивільному спорі заявник вважав, що суд віддав перевагу свідченням іншої сторони, не забезпечивши йому можливості їх спростувати.

«Принцип рівності сторін вимагає, щоб кожній зі сторін була надана можливість ознайомитися з усіма доказами та коментарями, поданими іншою стороною, і відповісти на них».

2

Brandstetter v. Austria (1991)

Заявники скаржилися, що прокурор у кримінальній справі мав можливість подавати апеляції у випадках, коли захист — ні.

«Рівність сторін ... дотримується тоді, коли жодна зі сторін не має суттєвої переваги або можливості впливати на результат, якої позбавлена інша сторона».

Незалежність і безсторонність суду

Незалежність від влади

Суддя не повинен залежати від виконавчої чи законодавчої влади.

Неупередженість до сторін

Суддя повинен бути неупередженим у ставленні до всіх учасників процесу.

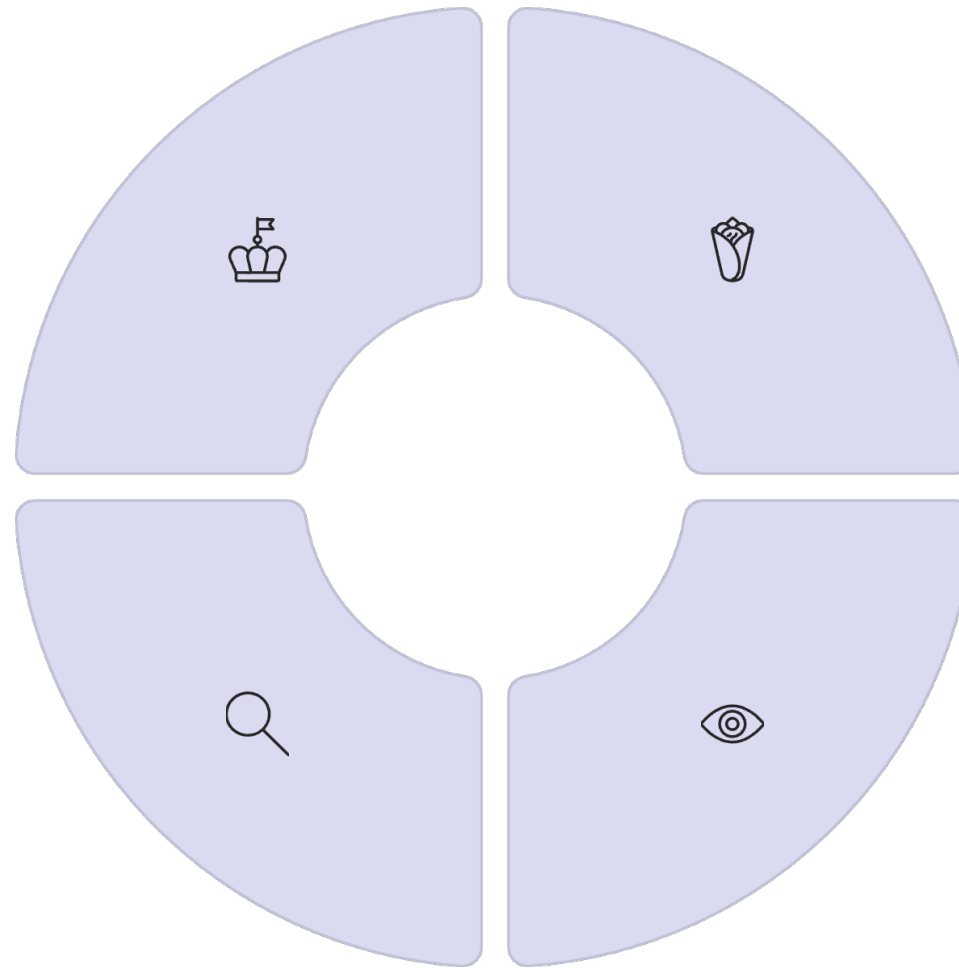
Об'єктивний критерій

Чи існували факти, що могли викликати сумнів у його неупередженості.

Суб'єктивний критерій

Чи був суддя особисто упередженим у конкретній справі.

Справа Piersack v. Belgium (1982)

1

Фабула

Суддю, який розглядав кримінальну справу, раніше було начальником прокуратури, яка займалася цією ж справою.

2

Позиція ЄСПЛ

«Не лише безсторонність самого судді має бути забезпечена, але й важливо, щоб навіть зовнішні ознаки виключали будь-які обґрунтовані сумніви у його неупередженості».

3

Висновок

Порушено об'єктивний критерій безсторонності через конфлікт попередніх ролей.

Справа De Cubber v. Belgium (1984)

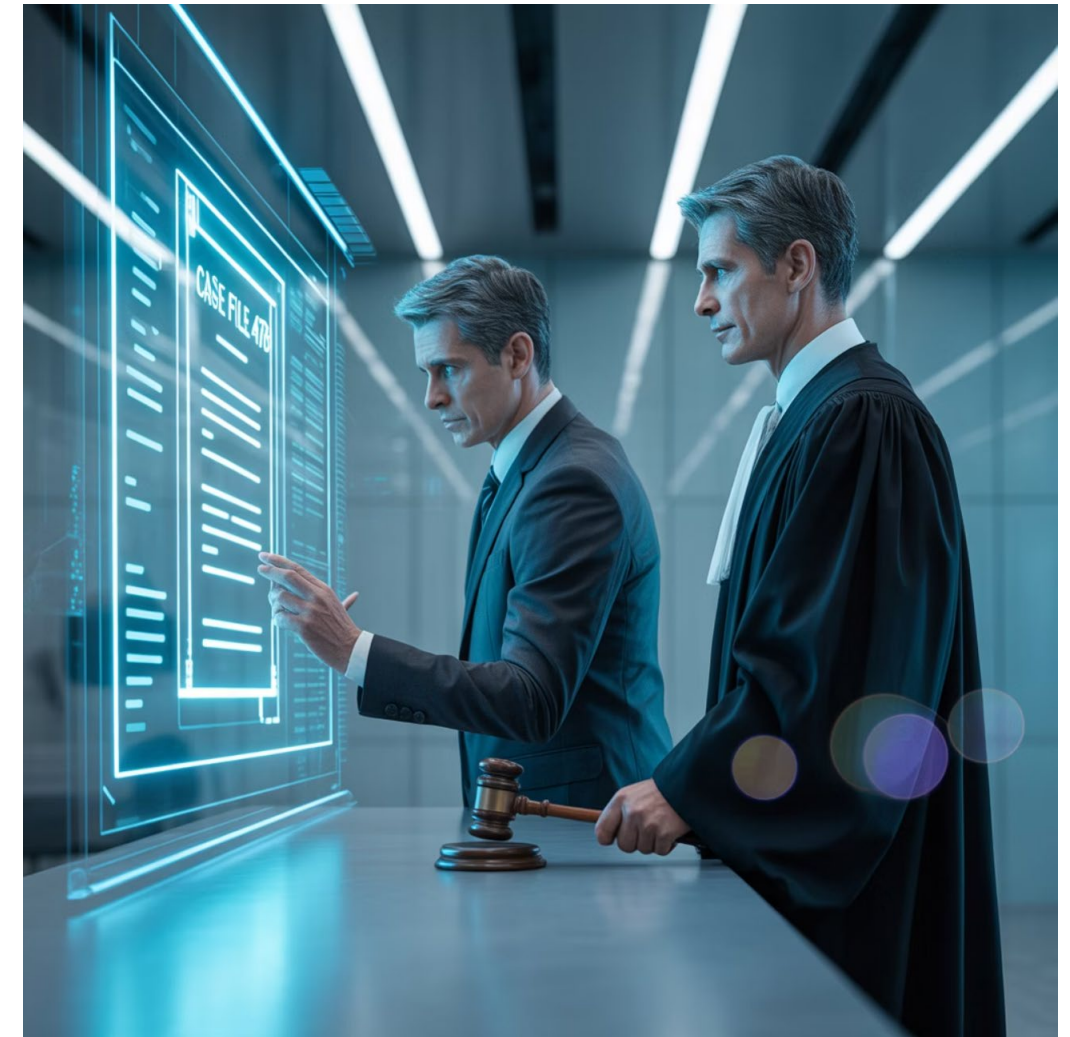
Фабула

Справу розглядав суддя, який раніше був слідчим у тій самій справі.

Позиція ЄСПЛ

«Суд не може вважатися безстороннім, якщо та сама особа спочатку виконує функції обвинувачення чи розслідування, а потім вирішує справу як суддя».

Висновок: конфлікт ролей автоматично підриває довіру до незалежності суду.

Справа Findlay v. United Kingdom (1997)

1

Фабула

Заявник оскаржив військовий суд, у складі якого були офіцери, підлеглі командувачу, який також виконував адміністративні функції щодо цього суду.

2

Позиція ЄСПЛ

«Незалежність суду визначається наявністю гарантій, які унеможливають вплив інших гілок влади, зокрема виконавчої».

3

Висновок

Залежність суддів від командування порушує статтю 6 Конвенції.

Український контекст: правові гарантії

Конституція України, ст. 129

Суддя є незалежним і підкоряється лише закону; сторони у процесі мають рівні права.

КПК України, ст. 22

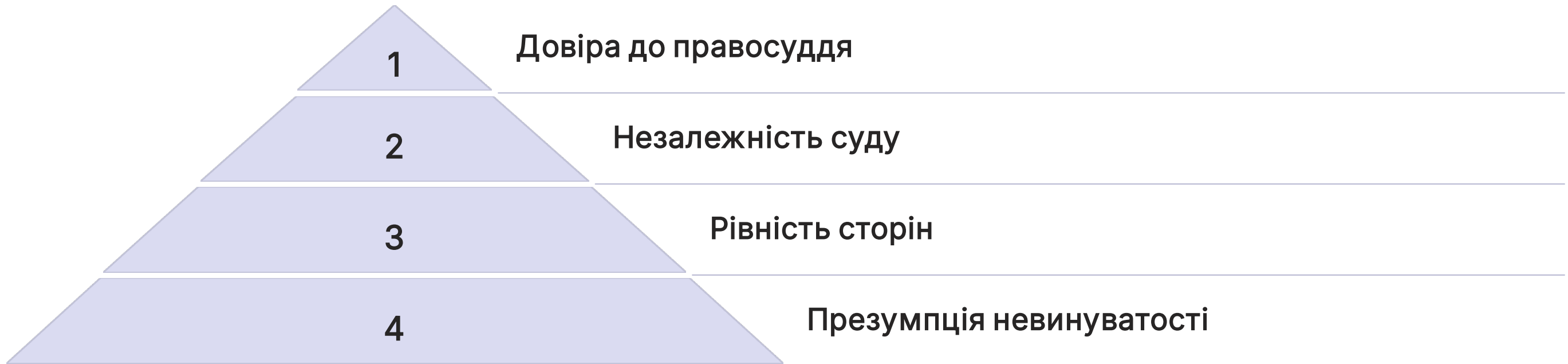
Змагальність і рівність сторін — ключовий принцип кримінального процесу.

Рішення КСУ

Неодноразово підкреслювали, що рівність у процесуальних правах є суттю справедливого судочинства.

Незалежність суддів визнається як **невід'ємна складова верховенства права** в українській правовій системі.

Висновки: фундамент справедливого правосуддя

- Рівність сторін гарантує, що процес не стане «боєм без правил»
- Незалежність суду гарантує, що арбітр не буде гравцем на чиємусь боці
- Презумпція невинуватості — це суспільний бар'єр проти клейма до вироку

Порушення одного з цих принципів автоматично підриває довіру до всього правосуддя. Ці три принципи разом створюють **фундамент справедливого судочинства**, без якого неможливе верховенство права.